

NÁLEZ VČASNONOVOVEKÝCH KACHLÍC NA ÚZEMÍ ŠINTAVY

Barbora JANČIOVÁ

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Katedra archeológie
Hodžova 1
949 74 Nitra
barbora.janciova@ukf.sk
ORCID ID: 0000-0001-7069-1001
WOS Researcher ID: AAG-6132-2020
SCOPUS Author ID: 57210263359

JANČIOVÁ, Barbora. The Finding of Stove Tiles from the Early Modern Period in Šintava. In *Studia Historica Nitriensia*, 2020, vol. 24, no. 2, pp. 427-445, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2020.24.2.427-445.

A huge collection of ceramics finds was discovered by digging a basement on the court of the family house in the village Šintava (district Galanta, Slovakia), in March 2020. For this reason, the Department of Archaeology at Constantine the Philosopher University in Nitra realized archaeological excavation. During the excavation were documented three settlement features, which were secondary filled mostly with the ceramics. Some of them were fragments of stove tiles, especially panel stove tiles with different types of motifs. In this study, the collection of stove tiles are presented and evaluated by iconography, morphology, type-chronological classification, and also an extension on the territory of Slovakia. The finding itself is also evaluated within Šintava past settlement.

Kľúčové slová: Šintava; včasný novovek; kachlice; ikonografia; výroba;

Keywords: Šintava; Early Modern Age; Stove Tiles; Iconography; Stove Tiles Production;

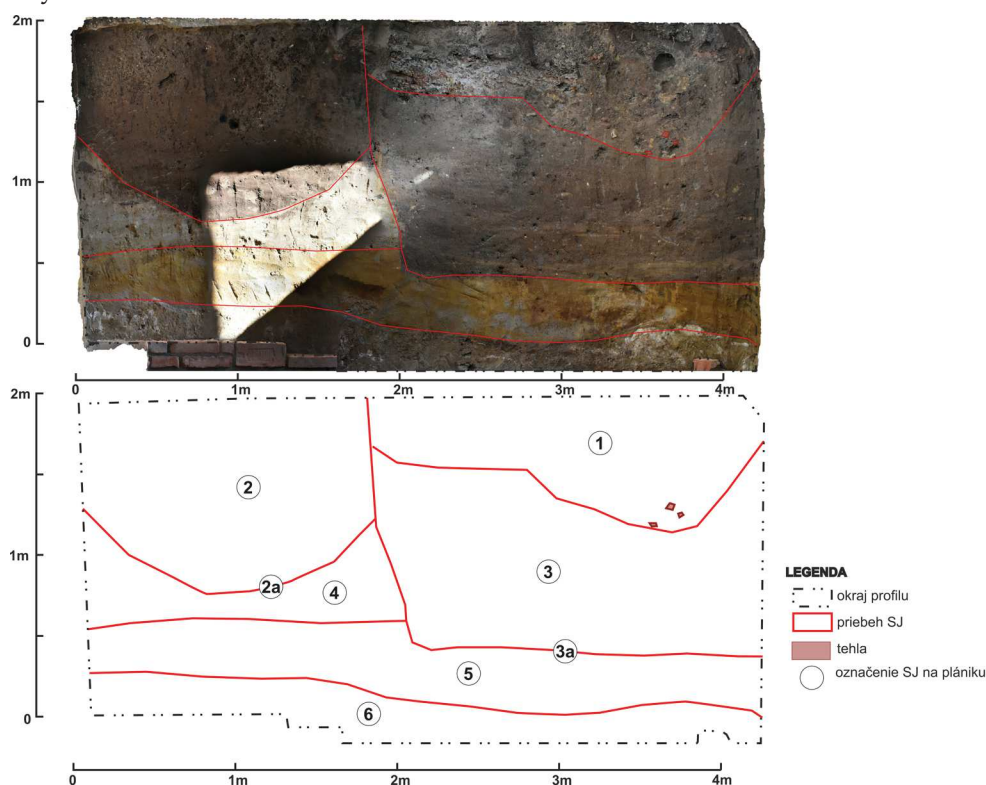
Začiatkom roku 2020 bol na KPÚ Trnava nahlásený náhodný archeologický nález v obci Šintava, okr. Galanta. Pri kopaní vínnej pivnice na svojom pozemku narazil Ing. Ján Koričanský na väčšie množstvo keramiky a kachlíc. Takto získaný materiál dôkladne vyzbieral a uschoval. Vďaka početnému výskytu kachlíc v nálezovom materiáli sa Katedra archeológie FF UKF v Nitre podujala na vykonanie archeologického výskumu¹. Ten prebiehal v marci toho istého roku podľa rozhodnutia KPÚ Trnava, pričom zámerom bolo vyzdvihnutie nálezov, zdokumen-

¹ Práce v teréne vykonali za Katedru archeológie FF UKF v Nitre Mgr. M. Styk, PhD., a Mgr. B. Jančiová, ktorá sa venuje kachliciam na území JZ Slovenska.

tovanie terénnej situácie i nálezových okolností pivnice a prehľadanie vykopanej haldy zeminy. Následne sa autorka článku zamerala na základné zhodnotenie nálezov kachlíc. Cieľom predloženého príspevku je predstavenie novoobjaveného súboru kachlíc zo Šintavy a jeho základné zhodnotenie v rámci osídlenia obce Šintava v minulosti.

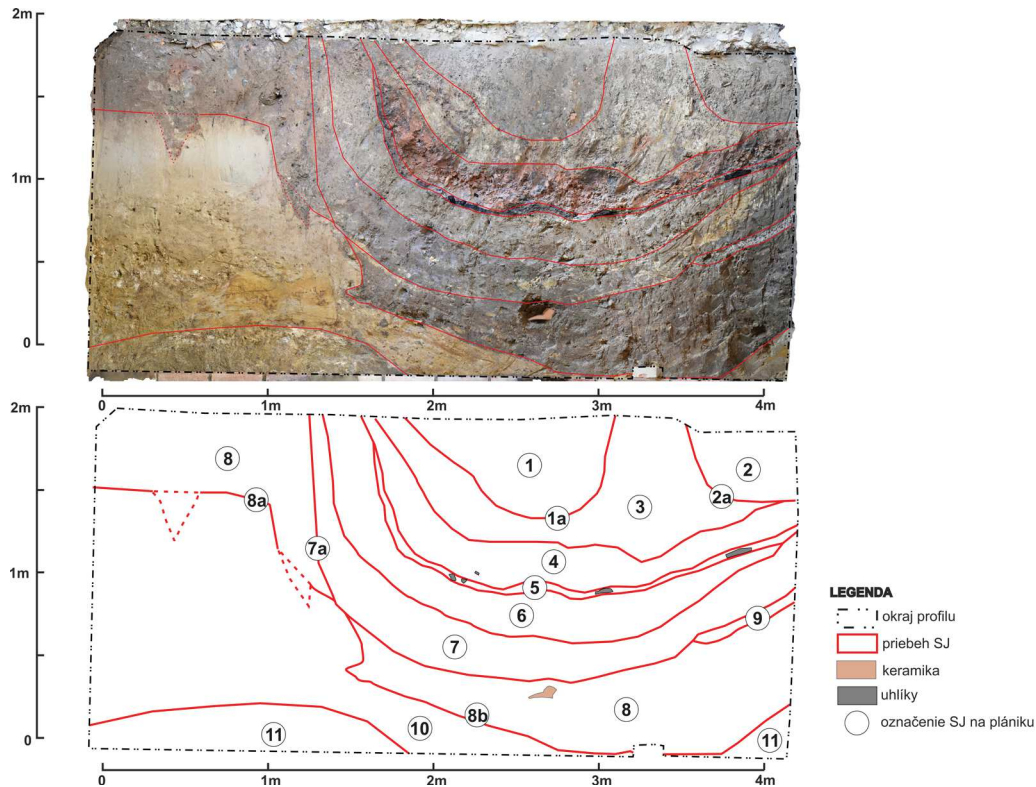
Priebeh výskumu a terénna situácia

Pri výkopových prácach na pozemku rodinného domu na Seredskej ulici v Šintave (parc. č. 395/4, 395/2, 395/5) objavil majiteľ početné hnuiteľné archeologické nálezy. Väčšina z nich pochádzala z priestoru novovykopanej pivnice v zadnej časti a ojedinele aj z prednej časti pozemku. Bližšie nálezové okolnosti nálezov, bohužiaľ, nie sú známe. Terénny archeologický výskum sa zameriaval len na preskúmanie už vykopaného priestoru pivnice s dĺžkou 390 cm, šírkou 270 cm a hĺbkou 270 cm. V profiloch (SV, JV, SZ, JZ) sa podarilo identifikovať 3 archeologické objekty sídliskového charakteru.²

Obr. 1. Šintava, parc. č. 395/4, objekt 2 a 3. Fotogrametrická dokumentácia so stratigrafickými jednotkami: 1. ílovo-hlinitá výplň objektu 2 s hrubými zložkami – SJ12, 2. hlinitá sypká výplň objektu 3 – SJ13 + 2a. výkop objektu 3, 3. hlinitá výplň objektu 2 – SJ14 + 3a. výkop objektu 2, 4. ílovitá lepiavá vrstva – SJ15, 5. sprášové podložie – SJ10, 6. ílovito-sprášové podložie – SJ11 (upravené podľa JANČIOVÁ, Barbora – STYK, Matej. Šintava, „pozemok rodinného domu“, parc. č. 395/4, 395/2, 395/5. Správa o náhodnom archeologickom náleze. Nitra, 2020, s. 44).

² Zo statických dôvodov nebolo možné zachytené objekty lepšie preskúmať a ani rozšíriť priestor skúmanej pivnice.

Obr. 2. Šintava, parc. č. 395/4, objekt 1. Fotogrametrická dokumentácia so stratigrafickými jednotkami: 1. hlinitá sypká výplň – SJ01 + 1a. výkop, 2. hlinitá sypká výplň – SJ02 + 2a. výkop, 3. ílovitá plastická výplň – SJ03, 4. prepálená štruktúra – SJ04, 5. kontaktný povrch – prepálený – SJ05, 6. ílovito-hlinitá vrstva – SJ06, 7. ílovitá lepiová vrstva – SJ07 + 7a. výkop odpadového objektu, 8. ílovito-hlinitá vrstva – SJ08 + 8a. výkop s predpokladanými zásahmi kolových jám + 8b. základový výkop, 9. kontaktný povrch – popolavá vrstva – SJ09, 10. sprášové podložie – SJ10, 11. ílovito-sprášové podložie – SJ11 (upravené podľa JANČIOVÁ, Barbora – STYK, Matej. Šintava, „pozemok rodinného domu“, parc. č. 395/4, 395/2, 395/5. Správa o náhodnom archeologickom náleze. Nitra, 2020, s. 43).

Nálezy pochádzali primárne z objektu 2 (obr. 1), ktorý mal nepravidelný tvar a rozmery 220 x 150 cm. Vzhľadom na bohaté podložné ílovito-sprášové vrstvy mohol tvoriť základ hliníka, ktorý bol neskôr zámerne zaplnený. Podľa slov nálezcu z neho pochádza väčšina vyzdvihnutého materiálu, pričom vo vrchnej výplni dominovali väčšie fragmenty novovekých kachlíc i keramiky (16. – 18. stor.) a v spodnej výplni, naopak, veľké hrubostenné nádoby a sivá keramika. Menšia časť nálezov sa vyskytovala aj v objekte 1 (obr. 2), ktorý možno chápať ako superpozíciu viacerých nezávislých a časovo nesúvisiacich výkopov do terénu. Základový výkop prvotného objektu vznikol – podľa nálezcu typického fragmentu hrnca – už v závere 13. až 14. storočia (SJ 8a a 8b). V novoveku bol tento objekt narušený výkopom odpadového objektu, zásyp ktorého obsahoval fragmenty keramiky, kachlíc, ako aj kostí koňa a ovce, resp. kozy, datované do obdobia 16. – 17. storočia (SJ 7a). Tento objekt bol zasypávaný minimálne v dvoch časových horizontoch (starší – SJ 6, 7, 7a; mladší – SJ 3, 4, 5), ktoré oddeľuje prepálená vrstva

s pozostatkom pece, pravdepodobne v sekundárnej polohe (SJ 4). Neskôr bol tento priestor narušený dvomi mladšími výkopmi (SJ 1, 2). Z objektu 3 (obr. 1) nepochádzali žiadne nálezy na bližšie datovanie. Nachádzal sa však v superpozičnom vzťahu s objektom 2 s tým, že ho porušoval, čo ho datuje do mladšieho obdobia.

Niekoľko keramických či železných fragmentov a zvieracie kosti sa následne podarilo získať pri začisťovaní profilov. Celkovo tak bolo získaných 907 fragmentov hnutelných archeologických nálezov, ktoré je možné datovať od záveru 13. do 18. storočia. Väčšinu tvorili fragmenty kuchynskej keramiky (76,4 %), ďalej nádobkových i komorových kachlíc (18,9 %), tiež zvieracích kostí (2 %), niekoľko kusov mazanice (0,9 %), železných (1,7 %) a sklenených fragmentov (0,1 %). Podľa slov majiteľa pochádzali z priestoru pozemku aj kamenné architektonické články, početné tehly a fragment mlynskeho kameňa.³

Súbor kachlíc

Súbor kachlíc zo Šintavy (172 ks) tvoria prevažne komorové (tab. 1 – 4), ale aj nádobkové kachlice (tab. 5). Fragmenty až 118 kachlíc bolo možné bližšie identifikovať z hľadiska ich typov (podľa pôvodného umiestnenia na peci) či výzdobných motívov. Zastúpené sú typy základné riadkové (tab. 2: 3 – 7), základné rohové (tab. 1: 5, 6; 2: 1, 2), jedna rímsová (tab. 4: 2) a dva typy korunných rímsových kachlíc – tzv. akrotérie, ktoré ukončovali sokel a nadstavec pece (tab. 3: 1; 4: 6). Na základe ich počtu, tiež tvaru a funkcie mohli tieto kachlice byť súčasťou minimálne jednej samostatnej kachľovej pece.

Komorové kachlice majú svoju čelnú vyhrievaciu stenu zdobenú *rastlinným, rastlinno-geometrickým, rastlinno-figurálnym, geometrickým*, ale aj *heraldickým* motívom. V rámci týchto motívov bolo možné identifikovať viacero konkrétnych typov motívov (graf 1).

K heraldickému motívu možno zaradiť päť fragmentov kachlíc, ktoré zobrazujú dvojhlavého korunovaného orla (graf 1; tab. 1: 1 – 4). Všetky sú rezné, t. j. bez

Graf 1. Šintava. Početnosť nádobkových kachlíc (fialová farba) a jednotlivých typov motívov na komorových kachliciach (modrá farba: geometrický motív, oranžová farba: rastlinno-figurálny motív, zelená farba: rastlinný motív, sivá farba: rastlinno-geometrický motív, červená farba: heraldický motív).

³ JANČIOVÁ, Barbora – STYK, Matej. Šintava, „pozemok rodinného domu“, parc. č. 395/4, 395/2, 395/5. Správa o náhodnom archeologickom náleze. Nitra, 2020, 77 s.

úpravy povrchu. Vyobrazenie dvojhľavého orla sa objavuje v rôznych podobách na kachliciach už od gotiky, ale najmä v neskornej renesancii. Spájané je s panovníckym rodom Habsburgovcov, oficiálnym štátnym znakom sa stalo za vlády cisára Žigmunda Luxemburského v rokoch 1410 až 1437.⁴ Na kachliciach poznáme vyobrazenie dvojhľavého orla napríklad spolu s erbom rodu Habsburgovcov na hrudi z Oponického hradu⁵, so zvierajúcimi mečmi v pazúroch z Nitry⁶, v erbom štítu z hradu Fiľakovo⁷, so znakom Uhorska na hrudi z Banskej Bystrice, v medailónovom ornamente z hradu Strečno⁸, tiež z Kláštora sv. Kataríny v Dechticiach⁹ a hradu Beckov¹⁰. Najväčšiu podobnosť majú šintavské kachlice s nálezmi z hradu Devín, kde motív dvojhľavého orla s erbom na hrudi vypĺňa celú plochu kachlice a je datovaný do 17. storočia.¹¹

Najčastejšie zastúpený je v šintavskom súbore rastlinno-geometrický motív (graf 1), ktorý zodpovedá tzv. tapetovému vzoru. Tapetový vzor, nazývaný aj mozaikový, kobercovitý, resp. raport, bol rozšírený na konci 16. a najmä v 17. storočí, ale lokálne jeho výskyt pretrváva aj v 18. storočí.¹² Základom je kompozícia opakujúceho sa rastlinného a geometrického ornamentu, pričom jednotlivé kachlice spolu vytvárajú plošnú ornamentiku pece.¹³ Na šintavských kachliciach je možné rozlíšiť dva varianty tapetového vzoru.

Prvý variant je zastúpený 69 fragmentmi (graf 1) a predstavuje dva zrkadlovo umiestnené prepletené srdcia s listami akantu a kvetmi päťlupeňovej polrozety (tab. 1: 5, 6; 2). Podľa D. Menouškovej a Z. Měřínské ide o habánsky srdiečkový vzor, ktorého napodobeniny sa často objavujú aj v domácich dielňach.¹⁴ Povrch je buď bez úpravy (tab. 2: 1, 3, 6), s bielou engobou (tab. 1: 6; 2: 4, 5) alebo s bielou engobou a zelenou glazúrou (tab. 1: 5; 2: 2, 7). Podľa umiestnenia na peci je možné rozoznať základné riadkové (tab. 2: 3 – 7), ale aj rohové typy s dvomi

⁴ BIELICH, Mário – SAMUEL, Marián. Kachlice. In BŘEZINOVÁ, Gertrúda – SAMUEL, Marián a kol. „Tak čo, našli ste niečo?“ Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre. Nitra, 2007, s. 82.

⁵ JANČIOVÁ, Barbora – REPKA, Dominik – SATER, Peter – STYK, Matej. Kachlice z Oponického hradu. Nitra, 2019, s. 52, obr. 55.

⁶ KUJOVSKÝ, Rudolf. Zisťovací výskum na Dobšinského námestí v Nitre. In Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. 1977, 1978, s. 158, obr. 85: 6, 10. BIELICH – SAMUEL, Kachlice, s. 90, obr. 92: e.

⁷ KALMÁR, János. A füleki vár XV – XVIII. Régészeti Füzetek Ser. II-4. szám. Századi emlékei. Budapest, 1959, tab. XXXVIII.

⁸ MORAVČÍK, Jozef. Archeologické nálezy v Považskom múzeu v r. 1981 – 1985. In Vlastivedný zborník Považia, 1991, roč. 16, tab. X: 3.

⁹ URMINSKÝ, Jozef. Výskum kláštorného komplexu sv. Kataríny pri Dechticiach. In Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. 1999, 2000, s. 143.

¹⁰ NEŠPOROVÁ, Tamara. Heraldické motívy na kachliciach. In Pamiatky a múzeá, 1997, roč. č. 1, s. 29.

¹¹ DIVILEKOVÁ, Denisa. Renesančné kachlice z hradu Devín. In Musaica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 2007, roč. 25, s. 225, tab. III: 3, 4.

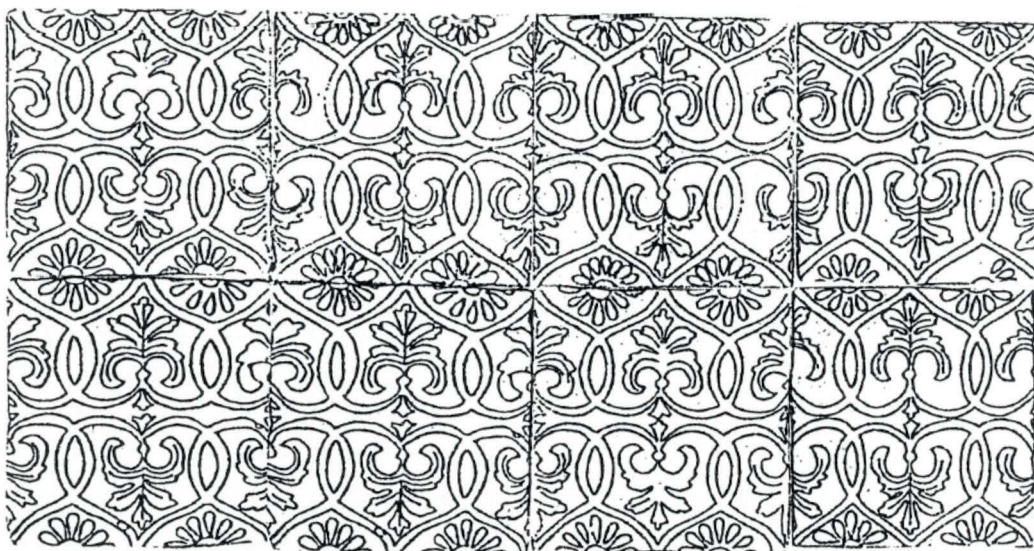
¹² RUTKAY, Matej. Kachlice z hradu v Topoľčiankach. In Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV, 2008, roč. 43, s. 129.

¹³ EGYHÁZY-JUROVSKÁ, Beata – FŮRYOVÁ, Klára. Stredoveké kachlice. Katalóg výstavy. Bratislava, 1993, nečíslované; JANČIOVÁ – REPKA – SATER – STYK, Kachlice z Oponického hradu, s. 60.

¹⁴ MENOUSKOVÁ, Dana – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (eds.). Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska. Uherské Hradiště, 2008, s. 142.

čelnými vyhrievacími stenami (tab. 1: 5, 6; 2: 1, 2). Tie patria podľa klasifikácie Z. Smetánku k asymetricky ľavostranným a tiež asymetricky pravostranným kusom a na základe ikonografie patria medzi kachlice s odlišným reliéfom, ktorý svojím obsahom nesúvisí a je porušený na jednej z reliéfnych plôch.¹⁵ Čelná vyhrievacia stena s vysokým obdĺžnikovým tvarom je zdobená rastlinným reliéfom v podobe prepletených, zrkadlovo umiestnených srdc a vertikálnym radom tzv. strešnej krytiny, nazývanej aj rybie šupiny, po bočných stranách centrálneho motívu. Z jednej strany sa napája ďalšia ČVS s polovičným tapetovým vzorom v podobe habánskeho srdiečkového vzoru.

Presné analógie k tomuto variantu tapetového vzoru sú datované do 16. storočia a pochádzajú z hradu Devín¹⁶, Ostrý Kameň¹⁷, z hradu v Topoľčiankach¹⁸, kaštieľa v Lukáčovciach¹⁹, v Borši²⁰ a tiež zo Šale – Hlavnej ulice²¹. Schematické

Obr. 3. Schematické znázornenie zostavy kachlíc s motívom habánskeho srdiečkového vzoru (podľa DIVILEKOVÁ, Denisa. *Stredoveké a včasnousoveké kachlice z hradu Devín*. Nepublikovaná diplomová práca. Bratislava: FF UK, 2003, obr. 1: 3).

¹⁵ SMETÁNKA, Zdeněk. K morfologii českých středověkých kachlů. In *Památky archeologické*, 1969, roč. 60, č. 1, s. 230-231; HAZLBAUER, Zdeněk – FRÝDA, František. České rohové reliéfní kachle 15. století – morfologie, funkce a technologie jejich výroby. In *Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie VI*, 1991, s. 69-71.

¹⁶ DIVILEKOVÁ, Denisa. *Stredoveké a včasnousoveké kachlice z hradu Devín*. Nepublikovaná diplomová práca. Bratislava: FF UK, 2003, tab. XXIV: 4, XXV, XXVI: 1 – 2; DIVILEKOVÁ, Renesančné kachlice z hradu Devín, s. 229, tab. V: 1.

¹⁷ BIELICH, Mário. *Kachlice z hradov západného Slovenska*. Katalóg. Nepublikovaná dizertačná práca. Nitra: AÚ SAV, 2010, evidenčné číslo 0058.

¹⁸ RUTTKAY, Kachlice z hradu v Topoľčiankach, s. 214, tab. XXXII.

¹⁹ ČURNÝ, Marián. *Keramika zo 16. – 18. storočia na juhozápadnom Slovensku na príklade nálezov z kaštieľa v Lukáčovciach*. Nepublikovaná diplomová práca. Nitra: FF UKF, 2004, tab. 54: 13_020, 56: 19_003.

²⁰ CHOVANEC, Ján. *Kachlice z rodného kaštieľa Františka II. Rákocziho v Borši*. In *Archeologia historica*, 2003, roč. 28, č. 3, s. 635, obr. 7.

²¹ VOZÁK, Zoltán – KORMOŠI, Ján. *Okres Šaľa. Archeologické nálezy a náleziská*. Nepublikované. Šaľa: Archeologický krúžok Centra voľného času, 2013, s. 178, tab. XIII: 1.

znázornenie zostavy základných riadkových kachlíc predstavila vo svojej diplomovej práci D. Divileková²² a tiež J. Chovanec²³ (obr. 3). Pec postavená z kachlíc habánskeho srdiečkového vzoru a s rohovými kachlicami rovnakého tvaru, ale odlišného ikonografického obsahu stojí v súčasnosti na Rákociho hrade v Sárospataku.

Druhý variant tapetového vzoru (tab. 3: 3, 4) je zastúpený v menšom počte, presne 11 fragmentmi (graf 1). Povrch čelnej vyhrievacej steny zdobí kombinácia rastlinných úponkov a geometrických prvkov. Podľa funkcie a umiestnenia v telese peci patria tieto kachlice k základným rohovým typom. Majú zachovanú vždy jednu ČVS s vysokým úzkym obdĺžnikovým tvarom a spadajú do skupiny s porušeným ikonografickým obsahom.²⁴

V súbore sa v malom počte vyskytujú ďalšie kachlice s rastlinným motívom variabilných typov. Jeden fragment zachytáva rohová časť kachlice, ktorá je zdobená trojicou lipových listov a bodkovaným ornamentom (graf 1; tab. 3: 2). Podľa analógií tvoril centrálnu časť kvet rozety vložený do zrkadla. Takéto kachlice sú datované do 16. až 17. storočia a našli sa na Oponickom hrade²⁵, Topoľčianskom hrade²⁶ a tiež v Šali – pri kaštieli²⁷.

Ďalej sa v súbore vyskytuje korunný nadstavec – akrotéria (graf 1; tab. 3: 1). Jej čelná stena je pokrytá bielou engobou a zobrazuje stočené úponky rastlín. Centrálna časť nie je zachovaná. Podľa analógií z hradu Dobrá Voda a tiež z kaštieľa v Lukáčovciach, ktoré sú datované do 16. storočia²⁸, mohla mať centrálna časť polkruhovitý tvar s päťlúpeňovou rozetou.

K rastlinnému motívu patrí kachlica, ktorá zobrazuje vázu s kvetmi, resp. ovocnými plodmi (graf 1; tab. 3: 5). Takýto typ motívu je častý v období renesancie, predovšetkým v 2. polovici 16. storočia.²⁹ Bližšie analógie nie sú dosiaľ známe.

Do rovnakej skupiny patria tiež dva fragmenty pochádzajúce pravdepodobne z jednej kachlice³⁰ (graf 1; tab. 4: 1, 5). V centrálnej časti je zobrazený kvet ľalie, v ľavej hornej časti ČVS kachlice sa nachádza zrkadlovo obrátené písmeno C (resp. neúplné S) a pod ním písmeno A vo forme majuskuly. V dolnej časti kachlice sú zachované prvé číslice (16) z letopočtu, čo umožňuje datovanie samotnej kachlice do 17. storočia. Presná analógia nie je známa, podobný motív pochádza z hradu Strečno³¹.

²² DIVILEKOVÁ, Stredoveké a včasnorenesančné kachlice z hradu Devín, obr. 1: 3.

²³ CHOVANEC, Kachlice z rodného kaštieľa Františka II. Rákociho v Borši, s. 635, obr. 7.

²⁴ HAZLBAUER – FRÝDA, České rohové reliéfní kachle 15. století – morfologie, funkce a technologie jejich výroby, s. 71.

²⁵ JANČIOVÁ – REPKA – SATER – STYK, Kachlice z Oponického hradu, s. 52, obr. 58.

²⁶ BIELICH, Kachlice z hradov západného Slovenska. Katalóg, evidenčné číslo 244.

²⁷ VOZÁK, – KORMOŠI, Okres Šaľa. Archeologické nálezy a náleziská, s. 182, tab. XVII: 7.

²⁸ BIELICH, Kachlice z hradov západného Slovenska. Katalóg, evidenčné číslo 1424; ČURNÝ, Keramika zo 16. – 18. storočia na juhozápadnom Slovensku na príklade nálezov z kaštieľa v Lukáčovciach, tab. 55: 12_004.

²⁹ DIVILEKOVÁ, Denisa. Vykurovanie na hrade Devín. In *Archaeologia historica*, 2008, roč. 33, č. 1, s. 193.

³⁰ Podľa slov nálezcu bol fragment spodnej časti kachlice zničený pri stavebných prácach, poskytol nám však prvotnú fotografiu danej kachlice.

³¹ ŠPANIHEL, Samuel. Stredoveká a novoveká keramika severozápadného Slovenska. In *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV*, 2014, roč. 55, s. 175, tab. XI: 6.

V súbore sa tiež vyskytujú kachlice s rastlinno-figurálnym motívom. Ide o fragmenty pochádzajúce z korunných nadstavcov (akrotérií), ktoré majú čelné steny nepravidelného polvalcového tvaru a sú bez komory.³² V strednej časti je zobrazená tvár antického boha Bakcha s rastlinným orámovaním (graf 1; tab. 4: 3, 6). Kachlice sú buď bez úpravy povrchu (tab. 4: 3), alebo pokryté bielou engobou (tab. 4: 6). Presná analógia k tomuto typu motívu pochádza z hradu Šintava a je datovaná do 17. storočia³³.

Ojedinele sa na kachliciach vyskytuje geometrický motív. Patrí sem fragment ČVS kachlice, na ktorej vidieť kruhový medailón s rastlinným úponkom a hviezdicovitým útvarom vo vnútornej časti (graf 1; tab. 4: 4). Bližšie analógie k tomuto typu motívu nie sú dosiaľ známe. Medailón ako výzdobný prvok bol prevzatý z talianskej architektúry a je typický pre obdobie renesancie.³⁴

Ku geometrickému motívu je možné radiť aj malý rohový fragment kachlice, ktorý má oblúkovité prehnutie, výrazný okraj a je bez úpravy povrchu (graf 1; tab. 4: 2). Takéto reliéfy sa väčšinou spájajú s nízkym obdĺžnikovým tvarom typickým pre rímsové kachlice, ktoré oddeľujú jednotlivé časti pece. Podobné kachlice sú známe napríklad z Oponického hradu³⁵, hradu Tematín³⁶ a tiež z kaštieľa v Borši, pričom sú datované do 17. storočia³⁷.

Okrem komorových kachlíc obsahoval súbor aj fragmenty nádobkových kachlíc s okrúhlym dnom, pravouhlým ústím a kónickým alebo ostrým dvojkónickým telom (graf 1; tab. 5). Zachované fragmenty vykazujú priemer dna 9 až 12 cm a hĺbku 9,2 cm. Niektoré z nádobkových kachlíc majú vnútornú obvodovú lištu a na vonkajšej strane tela záchytné ryhy na lepšie uchytenie v peci. Nádobkové kachlice nie je možné bližšie datovať, pretože patria k starším typom kachlíc, ktoré sa na Slovensku objavujú od druhej polovice 14. storočia a vo vidieckom prostredí pretrvali až do novoveku³⁸.

Diskusia

Z pozemku rodinného domu na Seredskej ulici v Šintave (parc. č. 395/4, 395/2, 395/5; okr. Galanta) pochádza náhodný archeologický nález. Vo výkope pre pivnicu (parc. č. 395/4) sa podarilo zachytiť tri objekty (obr. 1, 2), súvisiace pravdepodobne s výrobnou činnosťou. Zachytený hliník a vedľajšia odpadová jama boli vyplnené početnými fragmentmi novovekých kachlíc i keramiky. Terénna situácia naznačuje, že získané nálezy keramických nádob, kachlíc, skla i kovových predmetov sa do tohto priestoru dostali sekundárne, a to ako súčasť odpadu.

³² Nálezcovi sa podarilo získať a fotograficky zdokumentovať celý kus zachovanej kachlice. Aj táto bola, bohužiaľ, následne zničená pri stavebných prácach na pozemku.

³³ BIELICH, Kachlice z hradov západného Slovenska. Katalóg, evidenčné číslo 0291.

³⁴ JANČIOVÁ - REPKA - SATER - STYK, Kachlice z Oponického hradu, s. 45.

³⁵ JANČIOVÁ, Barbora. Archeologické doklady života na Oponickom hrade. Nepublikovaná písomná práca k dizertačnej skúške (projekt). Nitra: FF UKF, 2019, s. 40, obr. 46.

³⁶ ŠUSTEKOVÁ, Barbora. Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu NKP Hrad - hrad Tematín, k. ú. Lúka, č. UZPF 1226/1-20, sezóna 2016. Výskumná správa. Bratislava: PÚ SR v Bratislave, 2016, s. 83, P1080254-tem2016.

³⁷ CHOVANEC, Kachlice z rodného kaštieľa Františka II. Rákócziho v Borši, s. 634, obr. 6: 7.

³⁸ JANČIOVÁ - REPKA - SATER - STYK, Kachlice z Oponického hradu, s. 75.

Podobná situácia bola zistená záchranným archeologickým výskumom v roku 2013 počas stavby rodinného domu na Pivovarskej ulici, ktorý je situovaný juhozápadným smerom vo vzdialenosti približne 230 m vzdušnou čiarou (obr. 4). Tu sa podarilo zachytiť veľkú exploatačnú jamu na získavanie hliny nepravidelného miskovitého tvaru.³⁹ Na jej dne sa nachádzal technický výrobný objekt – predpečná jama a torzo zásypu rozobranej pece neznámej funkcie. Hliník bol tiež postupne zasypávaný, jeho výplň tvorili nálezy neskorostredovekých kachlíc s rastlinnými či figurálnymi motívami – napríklad sv. Juraja, sv. Michala – a v horných vrstvách zlomky mladšej novovekej glazovanej keramiky a signovaných tehál. V polovici 18. storočia bol zásyp hliniska ukončený a pribudol tu rodinný dom s hospodárstvom.⁴⁰

Obec Šintava sa prvýkrát spomína už v roku 1074 pod názvom Sempte a neskôr v roku 1177 už ako Simtei. Vznikla okolo nízinného vodného hradu Šintava, ktorý bol postavený na križovatke dvoch významných obchodných ciest. Jednou bola Považská cesta, ktorá viedla v stredoveku od Komárna popri Váhu cez Šintavu, Hlohovec, Trenčín do Žiliny a odtiaľ ďalej do Poľska, a druhou Česká cesta, ktorá viedla od vtedajšieho Konštantínopola cez Belehrad, Budín, Ostrihom, Trnavu a Brno až do Prahy. Hrad bol sídlom župana až do roku 1261, keď ho kráľ Belo IV. daroval do súkromných rúk. Neskôr, v roku 1321, dal kráľ Karol Róbert hrad pod správu hradným kastelánom a od roku 1386 mali hrad v zálohe viaceré šľachtické rody.⁴¹ Pravdepodobne v priebehu 16. storočia došlo k odkloneniu ramena Váhu, a preto je dnes hrad už súčasťou susedného mesta Sereď.⁴²

V centre súčasnej obce Šintava je identifikované stredoveké až novoveké osídlenie a pohrebisko. Na mieste dnešného Kostola sv. Martina pôvodne stál starší románsky kostol (obr. 4: 2, obr. 5).⁴³ Najstaršia zástavba (obr. 5: 1) sa tiahne pozdĺžnym smerom severne i južne od tohto kostola (južne od dnešnej Nitrianskej ulice a pozdĺž dnešnej Dlhej ulice a Mierového námestia; obr. 4: 1) a spája sa vo východnej časti (pozdĺž dnešnej Sereďskej ulice; obr. 4: 1).⁴⁴ Presne v tomto priestore sú lokalizované obidve vyššie spomínané polohy s nálezmi ťažobných jám (obr. 4: 2). Postupne sa okolitá historická zástavba zahustila (obr. 5: 2). Evidujeme tu ďalšie archeologické náleziská v podobe kultúrnej vrstvy zo 16. až 17. storočia a časti novovekého pohrebiska (obr. 4: 2).⁴⁵

³⁹ Rozmery hliníka sa v základovej jame nepodarili zachytiť v plnom rozsahu, max. hĺbka bola 280 cm.

⁴⁰ URMINSKÝ, Jozef. Šintava – intravilán. Záchranný archeologický výskum na novostavbe rodinného domu. Výskumná správa č. 13/2013. Výskumná správa. Hlohovec: Vlastivedné múzeum v Hlohovci v spolupráci s Balneologickým múzeom v Piešťanoch, 2013, nečíslované.

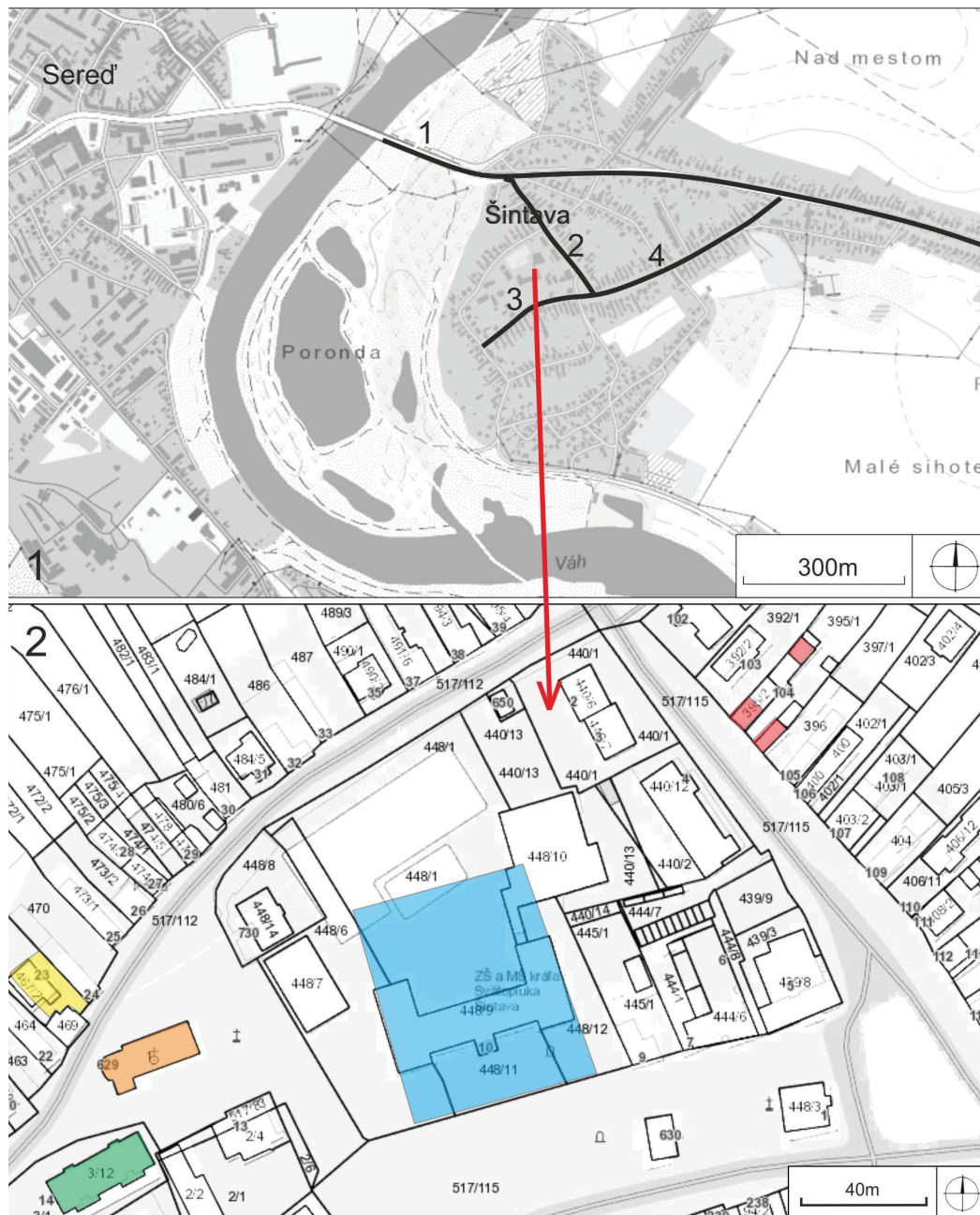
⁴¹ DVOŘÁKOVÁ, Daniela. Hrad Šintava a jeho majitelia v 14. až 15. storočí. In Petrovič, Rastislav – Matis, Július. Šintavský hrad vykopaný – zakopaný, 2006, s. 50-55.

⁴² IVANIČ, Peter – HUSÁR, Martin. Prechody cez dolný a stredný tok rieky Váh vo vrcholnom a neskorom stredoveku v kontexte písomných a hmotných prameňov. In *Archaeologia historica*, 2019, roč. 44, č. 2, s. 1030.

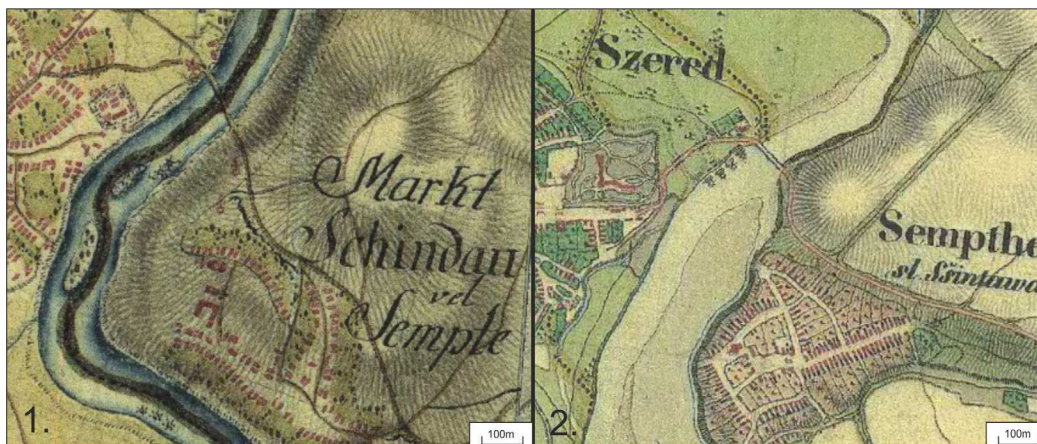
⁴³ PETROVIČ, Rastislav. Nový nález pod fasádou kostola. In Šintavský spravodaj. Informačný občasník obce Šintava, roč. XIII., č. 3. [Online.]. Šintava: Obecný úrad Šintava, 2013, s. 6. Dostupné na internete: <https://www.sintava.sk/e_download.php?file=data/editor/79sk_7.pdf&original=spravodaj-09-2013.pdf>.

⁴⁴ SOPIROVÁ, Alžbeta. Územný plán obce Šintava. Návrh riešenia. 2008, s. 17.

⁴⁵ URMINSKÝ, Jozef. Šintava – intravilán. Záchranný archeologický výskum na novostavbe rodinného domu. Výskumná správa č. 13/2013, nečíslované.

Obr. 4. Územie súčasnej obce Šintava: 1. situovanie obce Šintava na ľavom brehu rieky Váh a vyznačenie ulíc s najstaršou zástavbou (1 – Nitrianska ulica, 2 – Sereďská ulica, 3 – Mierové námestie, 4 – Dlhá ulica); 2. detail na centrum obce s vyznačenými archeologickými náleziskami (červená farba – sídliskový objekt zo záveru 13. až 14. storočia a sídliskové objekty s predmetným nálezom keramiky a kachlíc vo forme odpadu zo 16. – 17. storočia; modrá farba – časť novovekého pohrebiska, oranžová farba – románsky kostol, žltá farba – nález exploatačnej jamy s pecou, zelená farba – kultúrna vrstva zo 16. – 17. storočia).

Obr. 5. Obec Šintava zachytená na mape prvého (1) a druhého (2) vojenského mapovania (upravené podľa internetového zdroja 1).

V stredovekých a novovekých lokalitách s koncentrovaným osídlením, ako je aj Šintava, sa často stretávame s bežným odpadom sídliskového charakteru. Podstatnú časť nálezového súboru hodnoteného v tomto príspevku tvoria práve kachlice. Ich analýzou sa podarilo postrehnúť charakteristické tvary a vzory zo 16. – 17. storočia (tab. 1 – 4), ktoré sa s obľubou používali vo viacerých lokalitách západného, resp. JZ Slovenska, odkiaľ sú známe z archeologických nálezov (obr. 6). Kachlice s dvojhľavým korunovaným orlom (tab. 1: 1 – 4), tapetovým vzorom v podobe habánskeho srdiečkového vzoru (tab. 1: 5, 6; 2), trojicou lipových listov (tab. 3: 2), rímsovité kachlice s oblúkovitým prehnutím (tab. 4: 2) či akrotérie s rozetou (tab. 3: 1) majú analógie z hradu Devín (okr. Bratislava IV), Dobrá Voda (okr. Trnava), Ostrý Kameň (okr. Trnava), z kaštieľa v Lukáčovciach (okr. Nitra), Topoľčianskeho hradu (okr. Topoľčany), hradu v Topoľčiankach (okr. Zlaté Moravce), tiež zo Šale (na Hlavnej ulici a pri kaštieli; okr. Šaľa), ako aj zo samotného hradu v Šintave (okr. Galanta). Práve pri výskume hradu v Šintave v rokoch 1986 až 1987 bola nájdená analógia korunnej kachlice/akrotérie s tvárou boha Bakcha. Je možné, že oba nálezy spolu súvisia. Kachlica z hradu je zachovaná celá, vypálená je v oxidačnom prostredí, pokrytá bielou engobou so zelenou glazúrou na povrchu ČVS a datovaná na začiatok 17. storočia. V súčasnosti je vystavená v expozícii Mestského múzea v Seredi.⁴⁶ Vďaka Turzovcom, ktorí mali hrad v zálohe od roku 1524, sa zachoval opis inventára hradu a zmienka, že na hrade sa až v štyroch miestnostiach nachádzajú kachľové pece. Ďalšie kachľové pece, ako aj pec zdobená spomínanou korunnou kachlicou mohli byť postavené v súvislosti s rekonštrukciou hradu na začiatku 17. storočia alebo tiež v roku 1634, už za držby Esterházióvcov.⁴⁷

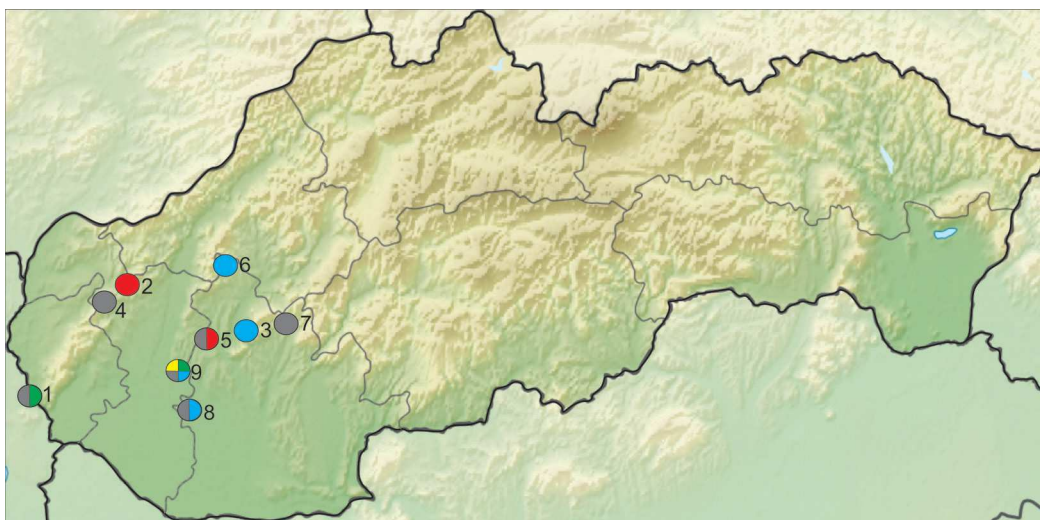
V súbore sa vyskytlo aj niekoľko – z hľadiska výzdoby jedinečných – exemplárov, ktoré rozširujú naše vedomosti o škále kachliarskych výrobkov v ranom

⁴⁶ BIELICH, Kachlice z hradov západného Slovenska. Katalóg, evidenčné číslo 0291.

⁴⁷ CHROMEKOVÁ, Valéria – DANTEROVÁ, Izabela – IŠTÓK, Pavol (eds.). Šintava: pohľad do histórie obce a na jej súčasnosť pri príležitosti 425. výročia prvej tlačiarne v obci. Šintava, 1998, s. 27-33.

novoveku na území dnešného Slovenska. Je to jedno z pozitív dokazujúcich, že archeologický výskum na Seredskej ulici v Šintave mal zmysel. Ide konkrétne o kachlice zdobené vázou s kvetmi (tab. 3: 5), Yaliou (tab. 4: 1, 5), medailónom s hviezdou (tab. 4: 4) a tiež tapetovým rastlinno-geometrickým vzorom (tab. 3: 3, 4).

Je otázne, či tieto nálezy predstavujú bežný odpad z rozobratých kachľových pecí. Na základe funkcie niektorých zo zahĺbených objektov na exploatovanie hliny nemožno vylúčiť ani späťosť objektov s výrobnou činnosťou. Nálezy kachlíc boli v tomto príspevku hodnotené z morfológického, ikonografického či typovo-chronologického hľadiska. Indíciou sú aj výsledky výskumu na neďalekej Pivovarskej ulici. Aj z toho dôvodu prebieha v súčasnosti detailná analýza súboru kachlíc i keramiky so zameraním na stopy po používaní alebo, naopak, na stopy po výrobe, ako sú defektné výrobky či nepodarky. Práve to pomôže určiť charakter odpadu a doplniť doterajšie poznatky o minulosti obce.

Obr. 6. Rozšírenie rovnakých typov motívov (tapetový habánsky srdiečkový vzor – sivá farba, rozeta s trojicou lipových listov – modrá farba, akrotéria s rozetou – červená farba, akrotéria s tvárou boha Bakchusa – žltá farba): 1. hrad Devín, 2. hrad Dobrá Voda, 3. Oponický hrad, 4. hrad Ostrý Kameň, 5. kaštieľ Lukáčovce, 6. Topoľčiansky hrad, 7. hrad Topoľčianky, 8. Šaľa, 9. Šintava.

Záver

Z pozemku rodinného domu na Seredskej ulici v obci Šintava sa podarilo získať bohatý keramický súbor. Terénna situácia dokladá, že tento súbor bol na danom mieste deponovaný sekundárne vo forme odpadu. Tvoril výplň dvoch sídliskových jám, ktoré mali pôvodne funkciu exploatačnú a odpadovú (obr. 1, 2). Veľkú časť súboru tvorila kuchynská keramika, ale tiež kachlice (tab. 1 – 5), ktoré sú v tomto príspevku hodnotené z ikonografického, morfológického a tiež typovo-chronologického hľadiska. Súbor obsahuje komorové (tab. 1 – 4) i nádobkové (tab. 5) kachlice datované do obdobia 16. až 17. storočia. Na základe ich tvaru ide o základné riadkové, základné rohové, rímsové a korunné rímsové typy. Na ko-

morových kachliciach bolo možné bližšie identifikovať viacero známych reliéfnych motívov, ale aj nové typy, ktoré rozširujú ikonografické spektrum výzdoby kachlíc z územia Slovenska. Dominantné zastúpenie majú v súbore tapetové kachlice zdobené tzv. habánskym srdiečkovým vzorom (tab. 1: 5, 6; 2). Okrem toho sa v súbore objavujú kachlice s rastlinným, rastlinno-geometrickým, rastlinno-figurálnym, geometrickým, ale aj heraldickým motívom.

Analogické nálezy kachlíc sú známe v oblasti západného Slovenska (obr. 6). Práve v tomto priestore mohla pôsobiť dielňa, ktorá sa zameriavala na výrobu konkrétnych motívov kachlíc. Priamo v Šintave sa získavala hlina, čo dokladajú nálezy exploatačných jám a bohaté ílovito-sprašové podložie. Je možné, že priamo tu pôsobil kachliar alebo sa hlina len vyvážala do vzdialenejšej dielne, ktorá zásobovala svojimi výrobkami okolie. Zámerom ďalšieho výskumu bude preto detailná analýza súboru kachlíc, ale aj keramiky. Jej cieľom bude určenie toho, či ide o bežný sídliskový, alebo, naopak, výrobný odpad.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Monografie a zborníky ako celok:

- EGYHÁZY-JUROVSKÁ, Beata – FÚRYOVÁ, Klára. Stredoveké kachlice. Katalóg výstavy. Bratislava, 1993.
- CHROMEKOVÁ, Valéria – DANTEROVÁ, Izabela – IŠTÓK, Pavol (eds.). Šintava: pohľad do histórie obce a na jej súčasnosť pri príležitosti 425. výročia prvej tlačiarne v obci. Šintava, 1998.
- JANČIOVÁ, Barbora – REPKA, Dominik – SATER, Peter – STYK, Matej. Kachlice z Oponického hradu. Nitra, 2019.
- KALMÁR, János. A fűleki (Fiľakovo) vár XV- XVIII. Századi emlékei. Régészeti Füzetek II-4. szám. Budapest, 1959.
- MENOUŠKOVÁ, Dana – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (eds.). Krása, která hřeje. Výběrový katalóg gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska. Uherské Hradiště, 2008.

Nepublikované práce:

- BIELICH, Mário. Kachlice z hradov západného Slovenska. Katalóg. Dizertačná práca. Nitra: AÚ SAV, 2010.
- ČURNÝ, Marián. Keramika zo 16. – 18. stor. na juhozápadnom Slovensku na príklade nálezov z kaštieľa v Lukáčovciach. Diplomová práca. Nitra: FF UKF, 2004.
- DIVILEKOVÁ, Denisa. Stredoveké a včasnnonovoveké kachlice z hradu Devín. Diplomová práca. Bratislava: FF UK, 2003.
- JANČIOVÁ, Barbora. Archeologické doklady života na Oponickom hrade. Písomná práca k dizertačnej skúške (projekt). Nitra: FF UKF, 2019.
- SOPIROVÁ, Alžbeta. Územný plán obce Šintava. Návrh riešenia. B. m., b. v., 2008.
- VOZÁK, Zoltán – KORMOŠI, Ján. Okres Šaľa. Archeologické nálezy a náleziská. Šaľa: Archeologický krúžok Centra voľného času, 2013.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- BIELICH, Mário – SAMUEL, Marián. Kachlice. In BŘEZINOVÁ, Gertrúda – SAMUEL, Marián a kol. „Tak čo, našli ste niečo?“ Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre. Nitra: AÚ SAV Nitra, 2007, s. 79-90.
- DIVILEKOVÁ, Denisa. Renesančné kachlice z hradu Devín. In Musaica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 2007, roč. XXV, s. 219-235.
- DIVILEKOVÁ, Denisa. Vykurovanie na hrade Devín. In Archaeologia historica, 2008, roč. 33, č. 1, s. 185-198.

- DVOŘÁKOVÁ, Daniela. Hrad Šintava a jeho majitelia v 14. až 15. storočí. In PETROVIČ, Rastislav – MATIS, Július. Šintavský hrad vykopaný – zakopaný. Sered': Občianske združenie Vodný hrad, 2006, s. 50-58.
- HAZLBAUER, Zdeněk – FRÝDA, František. České rohové reliéfní kachle 15. století – morfologie, funkce a technologie jejich výroby. In Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie VI, 1991, s. 64-103.
- CHOVANEC, Ján. Kachlice z rodného kaštieľa Františka II. Rákocziho v Borši. In Archeologia historica, 2003, roč. 28, č. 3, s. 629-636.
- IVANIČ, Peter – HUSÁR, Martin. Prechody cez dolný a stredný tok rieky Váh vo vrcholnom a neskorom stredoveku v kontexte písomných a hmotných prameňov. In Archaeologia historica, 2019, roč. 44, č. 2, s. 1029-1055.
- KUJOVSKÝ, Rudolf. Zisťovací výskum na Dobšinského námestí v Nitre. In Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. 1977, 1978, s. 156-158.
- MORAVČÍK, Jozef. Archeologické nálezy v Považskom múzeu v r. 1981 – 1985. In Vlastivedný zborník Považia, roč. XVI, 1991, s. 5-42.
- NEŠPOROVÁ, Tamara. Heraldické motívy na kachliciach. In Pamiatky a múzeá, 1997, č. 1, s. 27-29.
- RUTTKAY, Matej. Kachlice z hradu v Topoľčiankach. In Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV, 2008, roč. 43, s. 123-234.
- SMETÁNKA, Zdeněk. K morfologii českých středověkých kachlů. In Památky archeologické, 1969, roč. 60, č. 1, s. 228-265.
- ŠPANIHEL, Samuel. Stredoveká a novoveká keramika severozápadného Slovenska. In Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV, 2014, roč. 55, s. 141-179.
- URMINSKÝ, Jozef. Výskum kláštorného komplexu sv. Kataríny pri Dehticiach. In Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. 1999, 2000, s. 143-144.

Odborné správy:

- JANČIOVÁ, Barbora – STYK, Matej. Šintava, „pozemok rodinného domu“, parc. č. 395/4, 395/2, 395/5. Správa o náhodnom archeologickom náleze. Nitra: FF UKF, 2020.
- ŠUSTEKOVÁ, Barbora. Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu NKP Hrad – hrad Tematín, k. ú. Lúka, č. UZPF 1226/1-20, sezóna 2016. Výskumná správa. Bratislava: PÚ SR v Bratislave, 2016.
- URMINSKÝ, Jozef. Šintava – intravilán. Záchraný archeologický výskum na novostavbe rodinného domu. Výskumná správa č. 13/2013. Výskumná správa. Hlohovec: Vlastivedné múzeum v Hlohovci v spolupráci s Balneologickým múzeom v Piešťanoch, 2013.

Elektronické zdroje:

- PETROVIČ, Rastislav. Nový nález pod fasádou kostola. In Šintavský spravodaj. Informačný občasník obce Šintava, roč. XIII., č. 3. [Online.] Šintava: Obecný úrad Šintava, 2013. 8 s. Dostupné na internete: https://www.sintava.sk/e_download.php?file=data/editor/79sk_7.pdf&original=spravodaj-09-2013.pdf.
- <http://geoportal.gov.sk/sk/map?wmc=http%3A%2F%2Fgeoportal.gov.sk%2Fwmc%2F4ee52ab9-1dd0-4429-ab58-597ac0a80139.xml>.

Štúdia vznikla v rámci riešenia grantových projektov UGA I/3/2020 „Kachliarska produkcia na juhozápadnom Slovensku“ a VEGA 2/0037/17 „Úloha materiálnej kultúry pri formovaní ekonomických, sociálnych a interetnických väzieb v stredovekých komunitách“.

Počet slov: 5291

Počet znakov vrátane medzier: 36 219

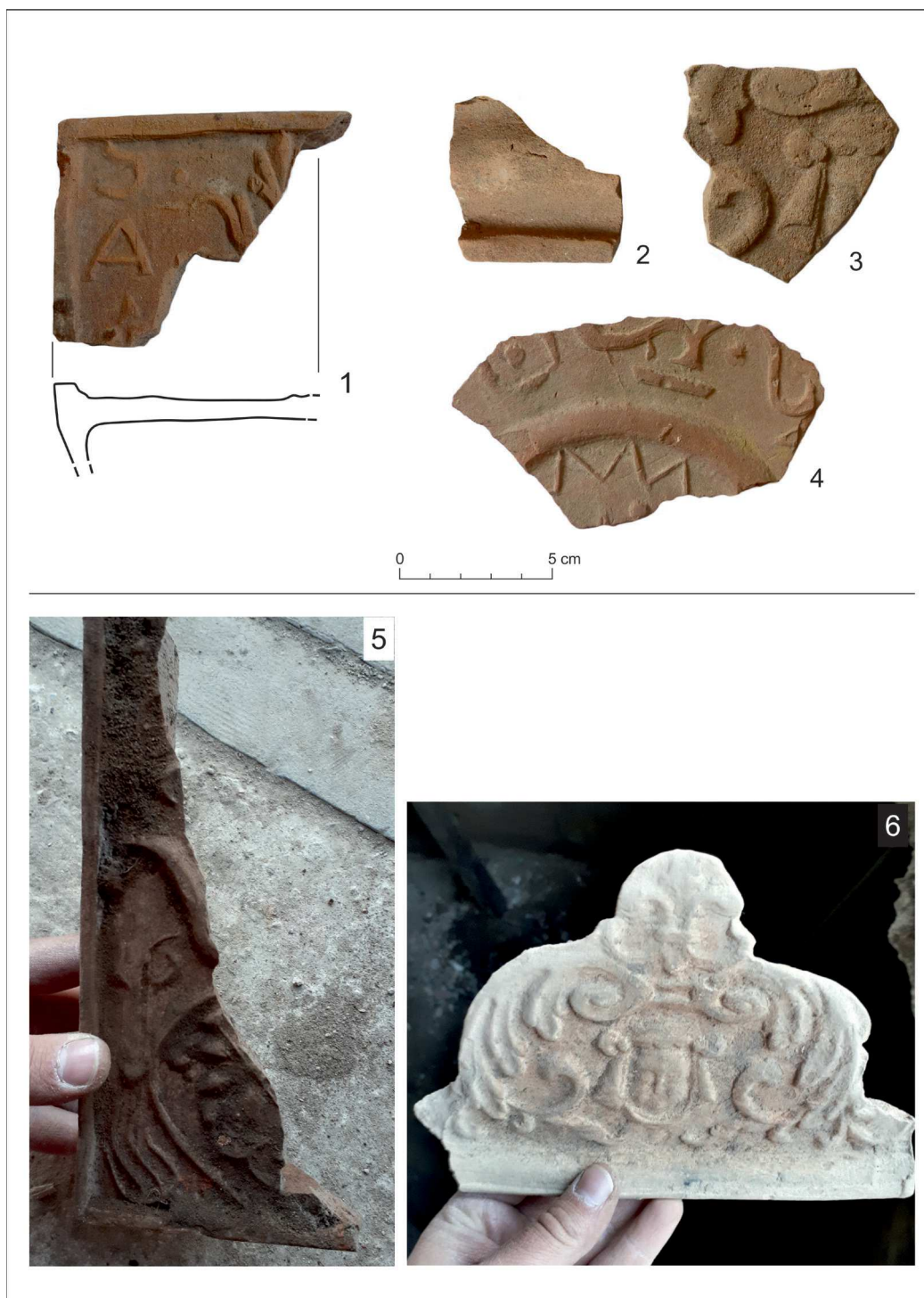
Tab. 1. Šintava. Fragmenty komorových kachlíc s motívom dvojhlavého korunovaného orla (1 – 4) a rohové typy s motívom habánskeho srdiečkového vzoru (5, 6; foto: B. Jančiová).

Tab. 2. Šintava. Fragmety komorových kachlíc s motívom habánskeho srdiečkového vzoru: rohové typy (1, 2) a základné riadkové typy (3 – 7; foto: B. Jančiová).

Tab. 3. Šintava. Fragменты врхолоvej акротэрие (1) а кaчлiц с мотiвом розеттi с липовыми листами (2), с тапетовым растлинно-геометрическим взором (3, 4) а с мотiвом вазы с коетми (5); фото: B. Jančiová).

Tab. 4. Šintava. Fragmenty komorových kachlíc s motívom kvetu ľalie (1, 5), s medailónom (4), ako i rímsovej kachlice s geometrickým motívom (2) a akrotérie s tvárou boha Bakcha (3, 6);
foto: B. Jančiová).

Tab. 5. Šintava. Fragmenty nádobkových kachlíc (foto: B. Jančiová).